

Handledning för god kulturmiljöhänsyn

Fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning?

Den som planerar eller utför ett arbete är enligt lag skyldig att ta reda på om någon fornlämning eller annan kulturlämning berörs.

Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider. De ska ha tillkommit genom äldre tiders bruk och vara varaktigt övergivna. Dessutom ska de ha tillkommit före 1850.

Alla fornlämningar är skyddade enligt *Kulturmiljölagen (KML)*. Detta gäller även de som inte är registrerade. Länsstyrelsen är ansvarig myndighet.

Övriga kulturhistoriska lämningar är också varaktigt övergivna lämningar av människors verksamhet. Dessa har normalt kommit till efter 1850. Då gäller *Skogsvårdslagen (SvL)*. Skogsstyrelsen är ansvarig myndighet.

1850 ett viktigt årtal

Många lämningar av en viss typ kan vara tillkomna såväl före som efter 1850 och i det enskilda fallet vet man sällan något om den exakta dateringen. Då merparten av lämningar av viss typ kan antas höra hemma inom ett visst tidsspänn görs i praktiken en generaliserad datering för hela lämningstypen som sådan. Riksantikvarieämbetet – RAÄ - har tagit fram *Lämningstyp-listan* för vilka lämningar som är fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning. Tex säger man att torplämningar ska klassas som fornlämning då en större del av torpen kan antas ha byggts före 1850. På samma sätt ska kolbottnar efter res- och liggmilor klassas som övriga kulturhistoriska lämningar om vi inte kan anta att de tillkommit före 1850.

Tillstånd enligt KML

Att röja, gallra och förnygringsavverka kräver normalt inget tillstånd. Åtgärder som berör en fornlämning och som påverkar marken eller det som finns under marken, kräver dock tillstånd av länsstyrelsen. Det gäller t.ex. vägbyggnation, skyddsdikning, stubbskörd, markberedning, plantering, askåterföring och gödsling.

När tillstånd ges medför detta i regel vissa villkor om hur åtgärder får utföras.

Till en fornlämning hör ett så stort område som behövs för att bevara fornlämningen. Detta område kallas fornlämningsområde och har samma skydd som fornlämningen. Länsstyrelsen bestämmer hur stort detta område är. I samband med skogsbruksåtgärder kan länsstyrelsen komma att ställa villkor på hela eller delar av fornläm-

ningsområdet. Man kallar då detta för villkorsområde. Anmälan om förnygringsavverkning som berör fornlämning ska därför skickas in till Länsstyrelsen. Detta gäller även de som inte är registrerade eller en s.k. möjlig fornlämning (lämning med osäker status).

SVL, målbilder och hänsynsnivå

Enligt Skogsvårdslagen ska skador till följd av skogsbruksåtgärder undvikas helt eller begränsas i anslutning till övriga kulturhistoriska lämningar. Samtidigt säger man att skyddet inte avsevärt får försvåra skogsbruket. I de flesta fall är lämningarna så pass begränsade i storlek att det sällan medför några större svårigheter att skydda dem.

Målbilderna för god miljöhänsyn gäller enbart övriga kulturhistoriska lämningar och är ingen lagnivå. De ger vägledning om en lämplig hänsynsnivå vid planering och genomförande av skogsbruksåtgärder i produktionsskog. Målbilderna är något att sträva efter och ska användas anpassat till aktuell trakts specifika förutsättningar.

Allas vårt gemensamma ansvar

Ansvaret för forn- och kulturlämningar delas av alla. Detta gäller för såväl privatpersoner, markägare, företag som myndigheter. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador undviks eller begränsas. Markägaren har också ett särskilt ansvar att se till att ombud och entreprenörer har nödvändig information.

För att kunna ta en bra hänsyn till kulturvärden är det nödvändigt att ha tydliga rutiner. Dessa ska finnas inom och mellan alla delar av skogsbrukskedjan (processen) lik-

som mellan skogsbruket och myndigheterna. Mer information finns i dokumentet, framtaget gemensamt av flera aktörer inom skogsbranschen: *Hänsyn till forn- och kultur lämningar i skogsbruket - branschgemensamma riktlinjer.*

Generella hänsynsråd

Nedan följer några allmänna förslag till hänsyn och insatser som med fördel kan införlivas i företagets och myndigheternas olika rutiner och policyer. Dessa gäller generellt alla typer av övriga kulturhistoriska lämningar och i många fall även för fornlämningar. För detaljhänsyn hänvisas till målbilderna!

1. God och relevant kompetens om kulturmiljöer hos alla aktörer och genom hela processen, från beståndsetablering till förnygringsavverkning.
2. Bra kartunderlag (GIS-system), skogsbruksplan och planeringsunderlag. Informationen, t ex från berörda myndigheter eller från markägare, följer med i processen från start till mål. Maskinförare i samtliga led ska få tydlig information om de kulturmiljöer som berörs och vilka villkor och hänsyn som gäller.
3. Gemensam och lättförståelig terminologi i beslut, meddelande eller råd.
4. Vid tveksamheter, kontakta Länsstyrelsen om fornlämning eller Skogsstyrelsen om övriga kulturhistoriska lämningar.

Under avverkningsprocessen och efter;

1. Gör fältplaneringen i god tid innan avverkning, helst på barmark. Lämningar bör om möjligt markeras.
2. Planera basvägar, virkesupplag och risvältor så att forn- och kulturlämningar inte skadas. Var även uppmärksam på intilliggande områden där det också kan finnas lämningar.
3. Känsliga miljöer kan kräva avverkning vid bra bärighet.
4. Ta bort alla träd på lämningen och undvik nedrisning.
5. Dra inte träd över lämningar. Träden kan skada lämningen, t.ex. rubba stenar.
6. Ställ alltid kulturstubbar, antal efter behov så att lämningen blir tydligt kringgärdad.
7. Vid markberedning, se till att utföraren nås av tidigare information.
8. Använd gärna plantering utan markberedning där det är möjligt, i känsliga och komplexa miljöer.

Biologiskt kulturarv och signalfunktioner

Intill äldre bebyggelse lämningar finns ofta kulturväxter såsom hamlade träd, vårdträd, syren, fruktträd och vilda växter som gynnats av människans brukande. Det kallas det biologiska kulturarvet och omfattas av hänsynsreglerna i Skogsvårdslagen. Många gånger kan det biologiska kulturarvet hjälpa till att identifiera bebyggelseplatser.

Lämningar har ofta en **signalfunktion** som indikerar att något annat kan finnas. Det gäller inte bara det biologiska kulturarvet. En brunn signalerar en trolig bebyggelse lämning i närheten, en kolbotten en kolarkojgrund osv.

Hur vet jag vad som finns

En viktig källa till forn- och kulturlämningar är Kulturmiljöregistret/Fornsök. Här finns de kända lämningarna registrerade och beskrivna.

Samma register kan hittas via Skogsstyrelsens Mina sidor och Skogens Pärlor, här återfinns även Skog & Historia registret – ladda gärna ner webbappen Skogens Pärlor till din telefon som nås via Skogsstyrelsens hemsida. Därutöver kan det finnas lokala register hos t.ex. hembygdsföreningar, många av dessa har gjort torpinventeringar. Historiska kartor och uppgifter om ortsnamn kan avslöja olika lämningar.

Även om databaserna innehåller många lämningar är det fortfarande mycket som saknas. Uppskattningsvis är ca 75 % av skogsmarken inte tillräckligt inventerad.

En oregistrerad lämning har samma lagskydd som en registrerad lämning och ska bevaras och hanteras på samma sätt.

Rapportera gärna nyfynd till Länsstyrelsen eller länsmuseet och låt informationen om en hittad lämning föras in i skogsbruksplanen eller i ett internt register.

Riksantikvarieämbetet KMR (Fornsök)

<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Skogsstyrelsen

Mina sidor eller Skogens pärlor
www.skogsstyrelsen.se

Nyttiga länkar och lästips

Lantmäteriet: historiskakartor.lantmateriet.se

Riksarkivet/SVAR: www.sok.riksarkivet.se

Skogforsk m fl: www.skogskunskap.se

Det samiska kulturlandskapet: www.gaaltije.se

Marie Emanuelsson, Skogens biologiska kulturarv (pdf)

Evald Gustavsson m.fl, Kulturmiljövård i skogen

Lars Kardell, Svenskarna och Skogen, del 1 och 2

Fäboddar och fäbodskogar: Biologiskt kulturarv i nordliga skogar:

http://_samla.raa.se/xmlui/handle/raa/3342

Kulturarv i gammelskog:

<https://www.vbm.se/utforska/arkeologi/>

